

Kommentar

Benny Karpatschhof

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

Tænkning og Tegn

Over for den her publicerede artikel af Jytte er jeg i den lidt forvirrende situation, at jeg er næsten fuldstændig enig i artiklens idé og målsætning, men til gengæld forbeholden over for den begrebsdannelse, der udvikles med henblik herpå.

Idéen om at reintegrere menneskets tankevirksomhed i en økologisk og virksomhedsteoretisk kontekst er jeg helt enig i. Jeg har stor sympati for opgøret med forståelsen af tænkning som modstillet konkret handling, og med kritikken af at opfatte det almene som en kontradiktorisk kategori i forhold til det konkrete.

Problemet er imidlertid, at når man behandler disse forhold, så lurer der åbenbart altid to grøfter.

Den ene grøft hvad man måske kunne kalde den naive naturalisme, dvs. den form for reduktionisme der nægter, at beskæftige sig med de kimæriske produkter af menneskets ulyksalige hang til abstraktioner.

Den anden grøft er omvendt den idealistiske eller dualistiske hypostasering af mennesket tankevirksomhed, så den forstås som adskilt fra og modstillet den konkrete virksomhed.

Jyttes udgangspunkt Gibson er alle hans økologiske dyder ufortalt tæt ved at falde i den første grøft. Den anglosaksiske mainstream-psykologi bevæger sig kun sjældent væk fra den anden grøft.

I artiklen er det Jyttes erklærede hensigt at undgå begge grøfter, og det er på sæt og vis lykkedes, men tankegangen er belastet af nogle centrale begreber, som efter min mening er uklare.

Nogle af disse uklarheder hænger sammen med, at det er nogle af de allervanskeligste materier, der bliver behandlet. Dels hvordan vi lærer at forstå videnskabelige og tekniske modeller, dels hvad størrelser som henvisning, betydning og tegn er for noget.

Hvad det første angår synes jeg at begrebsparret konkret og almen kommer til at dække over for meget. Der synes snarere end 1 superrelation mellem to gensidigt forbundne aspekter, at være tale snarere om 3 sådanne relationer:

1. konkret - abstrakt
2. særegent- alment
3. reall - formalt

Relationen: konkret-abstrakt går på forholdet mellem den måde en genstand opfattes i dens oprindelige og komplekse, sammenhængende sammensathed, og den måde hvor den opfattes som alene eller primært bestemt ved en enkelt egenskab. Når vi taler om den tyrkiske grønthandler Pinar så forholder vi os til en konkret person. Når vi siger Pinar er tyrker,

så forholder vi os til et abstrakt aspekt ved denne person. Hvis vi siger tyrkere grønthandlere, såsom Pinar, er plattenslagere, identificerer vi den og de konkrete genstande med en enkelt eller nogle få abstrakte egenskaber. Så har vi begået abstraktionens syndefald, som er overse det konkrete til fordel for det abstrakte.

Relationen vedrører forholdet mellem en bestemt genstand med dens særegne egenskaber og en genstands-klasse, der bestemt ud fra en enkelt af den førnævnte genstands egenskaber.

Vi kan således snakke om det almene træk ved Pinar og en række grønthandlerkolleger at de alle er det vi (og de selv) kalder tyrkere. Det almene træk er betydningssat gennem ordet "tyrk". Det særegne ved Pinar er den konstellation af egenskaber, som de andre tyrkere ikke har. Vi kunne utvivlsomt differentialpsykologisk finde frem til en sådan konstellation, men under alle omstændigheder opfylder Pinar, den numeriske identitet, som er et af Jens Mammens centrale begreber i hans kategoriteori.

Et punkt i artiklen, hvor jeg er ganske enig, er den indre forbindelse mellem det særegne og det almene i vores brug af almenbegreber. Når vi skal karakterisere Pinars særegenhed så bruger vi instantierede prædikater, Pinar er sådan og sådan og sådan og sådan ....

Når vi omvendt skal forklare vores forståelse af et almenbegreb, fx når der opstår tvivl eller uenighed, så bruger vi instantierede eksempler, jf. Steen Folke Larsens analyse af begrebet grøntsager.

Relationen *real-formal* går på forholdet mellem den måde vi forholder os til den konkrete og særegne genstand og den måde vi forholder os til den gennem en bevidst forenkling, skematisering eller formalisering. Denne sidste relation ligner de to første, altså konkret-abstrakt og *særegent-alment*, men forskellen er den, at hvor de første forholder sig til indholdssiden af genstandene, deres kvaliteter, der forholder den nye relation til formmæssige træk, sådan som de fremtræder i en bestemt model. Når en lejlighed i Jyttes eksempel bliver repræsenteret ved en kasse, så er denne bevidste forenkling typisk for modelbrugens formalisering.

Problemet med artiklens analyse er for mig at se, at dens reintegration af det særegne og det almene dækker over disse 3 forskellige afgrunde, og de kan nok ikke forbindes i et enkelt hug.

Senere i artiklen (p 39) skriver Jytte, at når et konkret objekt findes, så er det samtidig et *tegn* på det almene, der er søgt. Her indfører hun begrebet om tegn, der henviser til sig selv, i modsætning til tegn der henviser til noget andet end sig

selv. Og den førstnævnte type af tegn beskrives som nogle vi finder både hos dyr og hos mennesker, mens den sidste kun findes hos mennesker.

Nu må vi som Popper anbefaler først finde ud af hvad vi mener med begreberne og først dernæst diskutere, hvad de bør kaldes. Hvis man starter med den terminologiske diskussion før den begrebsmæssige, finder man aldrig ud af hvad termerne betyder. Jeg vil derfor tage det afslappet, at Jytte taler om tegn hos dyr, hvor tegn i min teori er en eksklusiv antropologisk størrelse. Men i stedet vil jeg problematisere, at det er en rimelig begrebsdannelse at tale om for første *henvisning*, og for det andet det *almene* indhold i forbindelse med fx pattedyr i almindelighed, ja endog ved primater. Endelig har jeg lidt svært ved at forstå, at der i tilfælde af, at man opfatter et konkret objekt som henvisende til sit eget almene indhold, at der er tale om et tegn der viser hen til sig selv. I forlængelse af den analyse, jeg netop har foretaget af forholdet mellem det særegne og det almene, finder jeg det rimeligere at opfatte denne relation, som forholdet mellem på den ene side den almene funktionalværdi ved et begreb, at det kan henviser til en klasse af instancierede objekter, og på den anden side et bestemt intantieret objekt. Et afgørende udviklingspsykologisk spring forekommer sådan, når et 2-års barn går fra at tale om "Mor", som et slags egenavn for sin egen mor til mor som en almen betydning. Fx når mit uforlignelige 2-årige barnebarn i den børnehave i Katmandu, hvor hun p.t. befinder sig trøstede en grædende kammerat ved på dadelfri Nepali at sige:

"Du skal ikke være ked af, din mor kommer snart."

Det forhold, at hun har en 3-sproget adgang til betydningen mor viser i øvrigt klart forskellen mellem anvendelse af egenavne og fællesnavne for almenbetydninger.

Hvad så med forskellen i artiklen mellem tegn, der henviser til sig selv, og som henviser til noget andet end sig selv?

Som jeg som sagt finder denne distinktion uklar. Spørgsmålet er bl.a. hvornår det rimeligt at konkludere, at et instancieret objekt (eller fænomen) henviser til sin almene betydning.

I det nævnte eksempel med småbørn brug af ordet mor, kan vi nok konkludere at behersker den syntaktiske-semantiske overgang fra det almene til det specifikke som selve instancieringen af universaliet mor demonstrerer.

Derimod har vi jo ingen evidens for at sådanne børn beskæftiger sig med det almene som alment.

Noget sådant vil jeg tro først kommer på tale langt senere. Fx når sammenligner forskellige sprog og diskuterer hvordan ordene, hytte (dansk), cabin, subs. cottage (eng.) og torp (svensk) forholder sig til hinanden. Om man således kan forklare en englænder en svenske torp er en cottage.

Eller for at vende tilbage til Steen Folke Larsens artikel, når man diskuterer med den tyrkiske grønthandler om et eksotisk medlem af planteriget er en frugt, en *grøntsag* eller måske i virkeligheden en *nød*.

Afslutningsvis vil jeg bruge lejligheden til at fremsætte min egen uforgrubelige mening om begreberne henvisning, betydning og tegn. Hvis vi inspireret af artiklen starter med det mest konkrete så er tegn de grundlæggende mediatorer ved den menneskelige virksomhed, der medierer en viden fra et område til et andet. Det kan fx være en formidling af sådanne

egenskaber ved en genstande, som ikke perceptuelt foreligger, men som bliver givet netop gennem et tegn. Når vi i desperation på en fremmed banegård søger et toilet, og ser det ikonografiske symbol med tegninger af hhv. en herre og en dame, så kan er det ikke perceptuelt givet, at der bag en anonym dør gemmer sig et aftrædelsesrum, men da vi kender det internationale tegn for et toilet, ja oven i købet kønsopdelte sådanne, så er fortrøstningsfulde i vores tiltro til, at vi ikke går ind i en massageklinik, og at herretegnet ikke leder ind til et dametoilet eller omvendt.

Jeg vil nu definere et *tegn* som en genstand eller et fænomen, der besidder den særlige egenskab, der hedder *betydning*.

Betydning vil jeg så igen bestemme som den *funktionalværdi at kunne henviser*.

Denne egenskab er altså en potentialitet ikke en aktualitet.

Aktualiteten finder vi derimod ved selve begrebet *henvisning*.

En *henvisning* er den fænomenologiske relation at en entitet (fænomen eller genstand) kaldet *tegnet* henviser til en anden entitet (fænomen, genstand eller væsenstræk) kaldet *referenten*.

Når jeg før afviste at tale om tegn i forbindelse med dyr (med en mulig og kun begrænset undtagelse ved primater), så er det netop fordi jeg aldrig har set nogen evidens for dette henvisningsfænomen. Den måde der kan opstå relationer på i dyrelivet synes snarere at kunne forklares ved simpel indlæring.

Men nu tilbage til det genstandsområde Jytte mere specifikt har arbejdet med, tilegnelsen af naturvidenskabelige model. Her synes jeg igen, at vi med al respekt for det økologiske synspunkt og for det konkrete som udgangspunktet for al abstraktion, må besinde os på den iboende dobbeltheden, der er knyttet til enhver model, og især til de stærkt formaliserede modeller, som netop i naturvidenskaben. Jeg er helt enig i, at det er nødvendigt at spore den konkrete genstandsmæssighed, som er altings moder. Det er i høj grad det jeg har forsøgt i afsnittet om modeller og om formalisering i min disputats, *Human Activity*¹.

Enhver model er opstået som en bevidst simplificering af først en konkret genstand, dernæst en kategori af sådanne genstande. Udgangspunktet for modellen og det som er modellens referent er således den genstand som modellen er en forenklet beskrivelse af. Denne side af modellen, at der refererer til og at den er et billede af *genstanden*, kalder jeg modellens *realside*. Og dette er begyndelsestilstanden for modeller, altså først en referenten, så en forenklet beskrivelse - modellen, og derimellem den ikoniske relation. Dette er hvad man kunne kalde *model-udviklingens 1. fase*.

Imidlertid sker der så det i højkulturerne, at arbejdet med at udfærdige modeller, fx landkort, bygningstegninger osv. ophæver denne virksomhed, altså at lave modeller, fra at være subsidieret, afledt af den primære virksomhed med fx at

¹ Human Activity - Contributions to the Anthropological Sciences from a Perspective of Activity Theory, Dansk Psykologisk Forlag, 2000.

indkræve jordskatter eller at bygge pyramider, for den nye profession af modelbyggere bliver deres primære virksomhed. I denne professionalisering får de brug for at rendyrke de formmæssige træk ved modellen og ved modelleringen. Det indebærer, at disse modellører må fokusere på hvad jeg kalder modellens *formalside*, fx det at grundpladen for en pyramide skal være en retvinklet trekant. Dette er hvad man kunne kalde *model-udviklingens 2. fase*.

Der sker nu det som så ofte sker i den menneskelige virksomhed, at det der oprindeligt var en underordnet del af denne virksomhed, måske en delhandling, eller blot en operation, får sit eget liv og sin egen betydning. Og det endog i anden potens. Først var det skatteopkrævningen eller byggeriet, så bliver det modelleringen, altså af landkort og bygnings-tegning, og nu bliver det selve de geometriske former og deres interne relationer. Formalsiden river sig løs og selvstændiggøres som et *formalsystem*. Dette er hvad man kunne kalde *model-udviklingens 2. fase*. Fra nu af har modellen decideret 2 sider, den oprindelige realside og den nye formalside. Modellen har faktisk to referenter, dels den reale referent, genstanden der modelleres, dels den formale referent, formalsystemet, som anvendes under modeldannelsen. Dette er hvad man kunne kalde *model-udviklingens 3. fase*.

Og for nu ikke at foretage ekskurer ud formalvidenskabernes uoverskuelige og uanskelige landskaber skal jeg blot slutte med, at der nu ofte kommer endnu en fase. Det selvstændiggjorte formalsystem bliver genstandsområde for en helt profession af formalister, også kaldet matematikere (og i visse tilfælde logikere), som slet ikke længere laver modeller i den oprindelige betydning. I formalvidenskab er realsiden ofte helt usynlig, og måske endog ukendt for dens udøvere. Denne hypostasering af formalsiden, det real hukommelsestab i formalvidenskab udgør da er hvad man kunne kalde *model-udviklingens 3. fase*.

Men det er en anden historie, der i sin pædagogiske sammenhænge vedrører tilegnelsen af matematik og ikke fysik